

VASILE PĂTULEA

**NULITATEA
CONTRACTULUI**



EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2015

CUPRINS

Introducere	9
Capitolul I	
Cazurile de nulitate raportate la condițiile de validitate a contractului	11
A. Nulitatea contractului raportată la condiția capacității de a contracta	11
a) Incapacitățile generale	12
b) Incapacitățile speciale (de exercițiu)	12
B. Nulitatea contractului raportată la condiția consimțământului părților	16
a) Protejarea consimțământului contra viciilor de consimțământ	16
1. Eroarea	18
2. Dolul	32
3. Violența	51
b) Nulitatea contractului și condiția obligației de informare	58
C. Nulitatea contractului raportată la condiția obiectului „determinat și licit”	64
D. Nulitatea contractului raportată la condiția „cauzei licite și morale”	67
a) Istoric privind teoria cauzei	69
b) Funcțiile cauzei	77
E. Nulitatea contractului raportată la forma contractului	84
Înscrisurile sub semnătură privată	85
Înscrisurile autentice	85
Evoluții conceptuale în legătură cu forma contractului	88
a) Consensualismul	88

b) Formalismul	88
c) Desolemnizarea și promisiunea de a contracta	98

Capitolul II

Criteriile de diferențiere între „nulitatea absolută” și „nulitatea relativă” a contractelor	100
1. Studiu rezumativ de drept comparat.....	100
2. Evoluții conceptuale în legătură cu distincția între nulitatea absolută și nulitatea relativă	105
3. Diferențierea între nulitatea absolută și nulitatea relativă consacrată de Codul civil român	119
a) Ordinea publică clasică	121
b) Ordinea publică economică și socială	122

Capitolul III

Efectele nulității	133
1. Nulitatea totală	134
2. Nulitatea parțială	146
3. Efectele nulității contractului analizate la nivel comunitar.....	152

Capitolul IV

Sistemul mecanismelor de atenuare și flexibilizare ale efectelor dure și rigide ale nulității contractului	166
A. Evoluții jurisprudențiale și conceptuale	166
B. Sistemul mecanismelor de atenuare și flexibilizare a efectelor dure și rigide ale nulității contractului	169
a. Principiul conversiunii contractului lovit de nulitate	169
b. Refacerea contractului nul.....	173
1. Mecanismele de modificare convențională a contractului	175
- Modificarea automată prin intermediul clauzelor de indexare	175

- Modificarea neautomată prin intermediul clauzelor de renegociere	177
2. Mecanismul de modificare a contractului pe cale legală	183
- Cazurile de organizare directă prin lege a modificării contractului	184
- Modificarea judiciară autorizată prin lege (impreviziunea, validarea contractului și leziunea)	186

INTRODUCERE

Potrivit art. 1246 din Codul civil român „(1) Orice contract încheiat cu încălcarea condițiilor cerute de lege pentru încheierea sa valabilă este supus nulității, dacă prin lege nu se prevede o altă sancțiune.

(2) Nulitatea poate fi absolută sau relativă.

(3) Dacă prin lege nu se prevede altfel, nulitatea contractului poate fi constatată sau declarată prin acordul părților.

(4) Prin acordul părților nu pot fi instituite și nici suprimate cauze de nulitate. Orice convenție sau clauză contrară este considerată nescrisă”.

În art. 1247 alin.1 din Codul civil român se prevede că este lovit de *nulitate absolută* „Contractul încheiat cu încălcarea unor dispoziții legale *instituite pentru ocrotirea unui interes general*”.

La art. 1248 alin. 1 din Codul civil român se prevede că un contract „încheiat cu încălcarea unei dispoziții legale *instituite pentru ocrotirea unui interes particular* este anulabil” (adică lovit de nulitate relativă).

La art. 1254-1260 din Codul civil român sunt reglementate *efectele nulității contractului*, făcându-se precizarea că „un contract lovit de nulitate absolută sau relativă este considerat a nu fi fost niciodată încheiat, desființarea contractului atrăgând, în condițiile legii, și desființarea actelor subsecvente, iar fiecare parte trebuie să restituie celeilalte, în

natură sau prin echivalent prestațiile primite”(principiul anulării actului subsecvent).

Așadar, în cadrul acestui capitol, consacrat examinării problemelor legate de *nulitatea contractului*, vom avea în vedere trei aspecte: cazurile de nulitate raportate la condițiile de validitate ale contractului; diferențierea dintre nulitatea absolută și nulitatea relativă și efectele nulității contractului.

CAPITOLUL I

CAZURILE DE NULITATE RAPORTATE LA CONDIȚIILE DE VALIDITATE A CONTRACTULUI

Potrivit art. 1179 din Codul civil „(1) Condițiile esențiale pentru validitatea unui contract sunt: capacitatea de a contracta; consimțământul părților; un obiect determinat și licit; o cauză licită și morală.

(2) În măsura în care legea prevede o anumită formă a contractului, aceasta trebuie respectată, sub sancțiunea prevăzută de dispozițiile legale aplicabile.

Vom examina, în continuare, cauzele de nulitate a contractului raportate la fiecare dintre condițiile de validitate a contractului prevăzute de art. 1179 C. civ.

A. Nulitatea contractului raportată la condiția capacității de a contracta. Potrivit art. 1180 din Codul civil „Poate contracta orice persoană care nu este declarată de lege nici oprită să încheie anumite contracte”. Din acest text rezultă în mod clar și explicit că „incapacitatea de a contracta excede excepția de la regula generală că orice persoană poate contracta”. Și, ca orice excepție, incapacitatea de a contracta nu se poate naște decât din lege, fie că este vorba de o *incapacitate generală* (imposibilitatea de a încheia un act juridic), fie că este

vorba de o *incapacitate specială* (care privește o interdicție de a încheia acte juridice)¹.

a) Incapacitățile generale. Există două categorii de incapacități generale: *vârsta și starea de alienație mintală* (debilitatea mintală).

b) Incapacitățile speciale (de exercițiu) sunt consacrate prin texte legale speciale care privesc anumite acte juridice care nu pot fi încheiate decât de anumite persoane majore. Este vorba, așadar, de *interzicerea încheierii juridice de către persoane vizate în mod expres prin lege*, nu de o imposibilitate, *de plano*, de a încheia acte juridice².

Justificarea acestor incapacități rezidă în considerente referitoare la persoană (lipsa de maturitate și, respectiv, lipsa de discernământ), iar scopul lor este unul de *protecție a incapacibililor*³.

Majoritatea incapacităților sunt *incapacități de ocrotire* și se justifică prin lipsa totală sau parțială a unei voințe mature conștiente ori a unui discernământ îndestulător (cazul minorilor ori a interzișilor judiciari). Uneori, unele incapacități par a fi îndreptate chiar contra incapacibililor, dar este doar o aparență, în realitate ele exprimă o temere a legiuitorului că dacă incapabilul nu ar fi lipsit sau restrâns în folosința sau exercitarea tuturor drepturilor sau, respectiv, a anumitor drepturi, acesta (incapabilul) ar îndeplini acte juridice (ar încheia contracte) dăunătoare atât lui însuși sau terților, punându-se, însă, întrebarea dacă nu cumva ar fi afectate, indirect, și interesele mai generale ale societății, deci, măsurile de interzicere sau de

¹ A se vedea C. Hamangiu, I. Rosetti Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil*, vol. I, reeditat în 1998, București, p. 492.

² A se vedea I. Reghini, P. Vasilescu, *Introducere în dreptul civil*, vol. II, Cluj-Napoca, 2008, p. 171.

³ A se vedea P. Perju, *Contractul*, București, 2010, p. 88.

restricționare ar fi, concomitent, și *măsuri de ocrotire a societății*?

Astfel pusă problema, aceasta ar ridica și o alta și anume dacă în cazul incapacităților sancțiunea ar consta în *nulitatea absolută* sau *nulitatea relativă* a contractelor încheiate de incapabili? În trecut, într-adevăr, unii autori au susținut că un contract încheiat de persoane incapabile ar trebui să fie sancționat cu *nulitatea absolută* întrucât lipsa de discernământ echivalează cu *lipsa voinței* (deci și lipsa consimțământului) care este o condiție esențială pentru existența actului juridic, aducându-se astfel o atingere a unei *exigențe de ordin public*. Alți autori, dimpotrivă, au argumentat în sensul că în atare ipoteze (de incapacitate) nulitatea are drept obiect să *protejeze pe cel lipsit de rațiune*, deci este vorba de o *nulitate relativă*.

Subliniem că astfel de discuții au putut avea loc într-o perioadă când în legislația civilă nu erau încă adoptate criteriile clare de distingere între cele două categorii de nulitate: absolută și relativă. Or, în prezent, în Codul civil român este trasată, în mod clar și explicit o linie de demarcație între *nulitatea absolută*, care este o sancțiunea a încălcării unor dispoziții legale *instituite pentru ocrotirea unui interes general* (art. 1247 alin. 1 C. civ.), și, *nulitatea relativă*, care este o sancțiune a încălcării unor dispoziții legale *instituite pentru ocrotirea unui interes particular* (art. 1248 alin. 1 C. civ.). Or, este evident că încălcarea unor reguli stabilite pentru ocrotirea incapabililor, nu poate fi altceva decât *măsuri de ocrotire a unor interese particulare*, prin *interese generale* înțelegându-se acele interese care privesc, în general, *ordinea publică*, noțiune care are un alt conținut care nu se suprapune cu sfera *intereselor particulare* (ordinea publică privată). Această problemă o vom aborda mai pe larg atunci când vom examina criteriile de diferențiere dintre *nulitatea absolută* și *nulitatea relativă*. Câteva mențiuni se cuvin totuși a fi făcute. Nulitatea relativă

este instituită ca o sancțiune împotriva actelor juridice încheiate cu *încălcarea unor cerințe ținând de ordinea privată (personală), care este mai puțin importantă decât cele privind interesele generale ale societății*. În consecință, nerespectarea anumitor reguli privind *capacitatea civilă a persoanei* atrage nulitatea relativă, dar numai atunci când: actul juridic (de administrare sau de dispoziție) este încheiat de o persoană lipsită de capacitate de exercițiu (art. 1251 C. civ.); actul juridic de administrare s-a încheiat fără încuviințarea ocrotitorului legal (art. 142 C. civ.) și este lezionar pentru minorul cu capacitate de exercițiu restrânsă; actul juridic de dispoziție s-a încheiat fără încuviințarea prealabilă a ocrotitorului legal sau instanței de tutelă. În toate aceste situații este vorba despre încălcarea dispozițiilor legale referitoare la capacitatea civilă de exercițiu a persoanei fizice.

Lipsa discernământului în momentul încheierii actului juridic atrage de asemenea *nulitatea relativă*. Potrivit art. 1205 C. civ. român „(1) Este anulabil contractul încheiat de o persoană care, la momentul încheierii acestuia, se afla fie și numai vremelnic, într-o stare care o pune în neputință de a-și da seama de urmările faptei sale.

(2) Contractul încheiat de o persoană pusă ulterior sub interdicție poate fi anulat dacă, în momentul când actul a fost făcut, cauzele punerii sub interdicție existau și erau îndeobște cunoscute”.

Discernământul (factor intelectual) constituie o funcție a capacității psihice a individului și reprezintă aptitudinea unei persoane de a înțelege și de a aprecia în mod critic conținutul și consecințele negative ale actelor sau faptelor sale. Discernământul este, așadar, o funcție complexă a capacității psihice, o sinteză între personalitate și conștiință raportată la un moment dat, cum este și cel al *exercitării unui drept subiectiv civil*, adică încheierea unor acte de dispoziție etc. Sancționarea cu

nulitatea relativă a unor astfel de acte este justificată tocmai în ideea că părțile contractante sau emitente ale unor acte juridice unilaterale trebuie să aibă capacitatea de a aprecia și discerne efectele juridice pe care le produce manifestarea lor de voință, sau, mai exact, să își exprime voința de a-și asuma drepturi și obligații, în mod conștient, în caz contrar, acestea nefiind valabile, iar actul astfel încheiat fiind anulabil. Acest aspect prezintă o relevanță deosebită mai cu seamă în cazul *persoanelor lipsite temporar de discernământ* sau a celor care, deși *de jure* legea le apreciază ca fiind cu discernământ nealterat, la momentul încheierii actului, s-au aflat, în realitate, într-o stare de lipsă de luciditate (art. 1205 alin. 2 C. civ. român). În literatura juridică⁴ se face sublinierea că persoanele cu variații ale discernământului, respectiv cu alternanța stărilor de luciditate cu cele lipsite de luciditate (stări ce survin, de regulă, pe fondul unor afecțiuni neuro-psihiice), este necesară dovedirea momentului de neluciditate suprapus perfect cu momentul încheierii actului, deoarece, dacă se probează că actul a fost încheiat într-un interval de timp când se afla în stare de luciditate, nu mai operează nulitatea relativă (această situație juridică este consacrată expres prin art. 1205 alin. 2 C. civ. român).

Mențiuni speciale se cuvin a fi făcute și cu privire la interdicția pentru persoane incapabile sau cu capacitate de exercițiu restrânsă, de a face parte din organele de administrare și de control a persoanelor juridice (art. 211 alin. 1 din Codul civil român). Actele încheiate cu încălcarea acestor dispoziții legale sunt anulabile, dar numai dacă s-a produs o vătămare (art. 211 alin. 2 C. civ.).

⁴ A se vedea Ch. Larroumet, *Droit civil. Les obligations*, Paris, 1999, p. 286.

B. Nulitatea contractului raportată la condiția consimțământului părților (art. 1179 alin. 1 pct. 2 C. civ.).

Nu există contract fără consimțământul exprimat liber și în deplină cunoștință de cauză a părților contractante, întrucât contractul este o operă de voință, afară de cazurile când, în cazuri excepționale, legea decide altfel. De aceea, consimțământul trebuie protejat, această protecție manifestându-se pe trei planuri: protejarea consimțământului dat de persoane fără discernământ – incapabilii (categorie de care ne-am ocupat mai sus); protecția consimțământului părților contractante contra viciilor de consimțământ și obligația uneia dintre părțile contractante de a informa cealaltă parte în momentul încheierii contractului (categoriile de care ne vom ocupa în acest segment spațial).

a) Protejarea consimțământului contra viciilor de consimțământ. Pentru ca un contract să fie valabil, conform principiului autonomiei de voință, trebuie ca voințele părților contractante să fie libere și să fie exprimate în deplină cunoștință de cauză. Fiecare parte contractantă trebuie să fie în măsură să determine natura, conținutul și întinderea angajamentului său, precum și natura, conținutul și întinderea drepturilor sale contra celeilalte părți. În caz contrar, trebuie să se considere că consimțământul său a fost viciat prin eroare. Dar, eroarea nu este singurul viciu de consimțământ, o parte contractantă putând să fi încheiat contractul sub presiune, printr-o manevră neloială a celeilalte părți ori prin violență.

Eroarea, dolul și violența constituie trei vicii de consimțământ care permit părții contractante care este victimă a vreuneia dintre ele să ceară nulitatea contractului în scopul de a obține protecția integrității voinței sale. Deci, în astfel de cazuri, avem de-a face cu o *nulitate stabilită în scopul de a proteja partea contractantă al cărei consimțământ a fost viciat*, întrucât n-ar fi admisibil să se considere că ar fi legat printr-un

contract cel care *nu și-a dat consimțământul liber și în deplină cunoștință de cauză*.

Viciile de consimțământ afectează așadar libertatea consimțământului și caracterul său constând în deplină cunoștință de cauză. Deci, nu aparține judecătorului ca, în numele echității sau lipsei unei dispoziții contrare a legii, să sancționeze cu nulitatea sau reducerea angajării capacităților financiare ale debitorului pentru a-și asuma obligația sa. Soluția contrară ar afecta stabilitatea și securitatea contractuală⁵. În mod logic și conform principiului autonomiei de voință, cele trei vicii de consimțământ, atunci când acestea au fost *determinante*, adică victima nu ar fi contractat dacă nu ar fi fost supusă unor presiuni sau, ca urmare a unei manevre neloiale, nu ar fi cunoscut realitatea, ar trebui să antreneze anularea contractului. Dar, eroarea, dolul și violența nu antrenează nulitatea contractului decât dacă sunt îndeplinite anumite condiții. Într-adevăr, o aplicare rigidă a principiului autonomiei de voință ar risca nu numai să antreneze abuzuri ci și, mai ales, să fie afectată securitatea necesară pentru asigurarea schimburilor economice. Desigur că trebuie protejat contractantul victimă a unui viciu de consimțământ, însă nici nu trebuie să fie sacrificată stabilitatea necesară relațiilor economice. Deci, prin dispozițiile legale în materie trebuie să se asigure un anumit echilibru între aceste două exigențe contradictorii⁶. Este necesară, așadar, o examinare atentă a reglementării din Codul civil român cu privire la viciile de consimțământ pentru a se vedea cum a fost realizat acest echilibru între cele două exigențe contradictorii: nulitatea contractului pentru vicii de consimțământ și cerința asigurării unei stabilități în domeniul relațiilor economice.

⁵ *Ibidem*, p. 291, nr. 331.

⁶ *Ibidem*, p. 292, nr. 332.

1. *Eroarea.* În ceea ce privește eroarea, la art. 1207 din Codul civil român sunt prevăzute următoarele: „(1) Partea care, la momentul încheierii contractului, se afla într-o eroare esențială *poate cere* anularea acestuia (deci este vorba de o nulitate relativă – s.n.- V.P.), dacă cealaltă parte știa sau, după caz, trebuia să știe că faptul asupra căruia a purtat eroarea era esențial pentru încheierea contractului.

(2) Eroarea este esențială:

1. când poartă asupra naturii sau obiectului contractului;
2. când poartă asupra identității obiectului prestației sau asupra unei calități a acestuia ori asupra unei alte împrejurări considerate esențiale de către părți în absența căreia contractul nu s-ar fi încheiat;

3. când poartă asupra identității persoanei sau asupra unei calități a acesteia în absența căreia contractul nu s-ar fi încheiat.

(3) Eroarea de drept este esențială atunci când privește o normă juridică determinantă, potrivit voinței părților, pentru încheierea contractului.

(4) Eroarea care privește simplele motive ale contractului nu este esențială, cu excepția cazului în care prin voința părților asemenea motive au fost considerate hotărâtoare”.

În continuare, în Codul civil român, figurează și alte texte referitoare la: eroarea nescuzabilă (art. 1208); eroarea asumată (art. 1209); eroarea de calcul (art. 1210) și eroarea de comunicare sau de transmitere (art. 1211).

La art. 1208 se prevede că „(1) Nu poate fi anulat contractul dacă faptul asupra căruia a purtat eroarea putea fi, după împrejurări, cunoscut cu diligență rezonabile.

(2) Eroarea de drept nu poate fi invocată în cazul dispozițiilor legale accesibile și previzibile”.

La art. 1209 se prevede că „Nu atrage nulitatea contractului eroarea care poartă asupra unui element cu privire la care

riscul de eroare a fost asumat de cel care o invocă sau după împrejurări, trebuia să fie asumată de acesta”.

La art. 1210 se prevede că „Simpla eroare de calcul nu atrage nulitatea contractului, ci numai rectificarea, afară de cazul în care, concretizându-se într-o eroare asupra cantității, a fost esențială pentru încheierea contractului. Eroarea de calcul trebuie corectată la cererea oricăreia dintre părți”.

La art. 1211 se prevede că „Dispozițiile privitoare la eroare se aplică în mod corespunzător și atunci când eroarea poartă asupra declarației de voință ori când declarația a fost transmisă în mod inexact prin intermediul altei persoane sau prin mijloace de comunicare la distanță”.

După cum se observă din ansamblul acestor texte, viciul erorii are, în prezent, o nouă reglementare privind regimul juridic, nemaiprezentând importanță practică vechea distincție făcută în doctrină între *eroarea obstacol* (în cele două forme ale sale: *error in negotium* și *error in corpore*), *eroarea gravă* (cu cele două forme ale sale: *error in substantium* și *error in personum*) și *eroarea indiferentă* (adică neesențială), întrucât la art. 1207 alin. 1 C. civ. se prevede în mod clar și explicit că în ceea ce privește primele două situații (eroarea obstacol și eroarea gravă) operează *nulitatea relativă*, în condițiile art. 1248 alin. 1 C. civ., fiind vorba de încălcarea unor dispoziții legale instituite pentru ocrotirea unui *interes particular* (spre deosebire de nulitatea absolută care operează doar în situațiile în care sunt încălcate dispozițiile legale *pentru ocrotirea unui interes general*). Este inutilă și categoria *eroare indiferentă*, aici încadrându-se toate situațiile în care nu au fost încălcate nici dispoziții legale referitoare la protecția unui interes general (cazurile de nulitate absolută), nici dispoziții legale instituite pentru *apărarea intereselor particulare* (cazurile de nulitate relativă). Trebuie menționat, însă că dispozițiile legale referitoare la eroare sunt aplicabile, în mod corespunzător, și atunci

când eroarea poartă asupra *declarației de voință ori când declarația a fost transmisă inexact prin intermediul unei alte persoane sau prin mijloace de comunicare la distanță*.

În schimb, la art. 1208-1210 C. civ. sunt prevăzute trei situații juridice, când anularea contractului pentru eroare nu poate avea loc, acestea fiind: *eroarea scuzabilă, eroarea asumată și eroarea de calcul* (acestea fiind cazuri de *eroare indiferentă*).

Așadar, prin textele sus-menționate s-a elaborat o schemă completă a situațiilor juridice când operează nulitatea contractului prin raportare la condiția de validitate a consimțământului părților contractante, atunci când acest consimțământ este viciat de eroare.

a) *La un prim nivel al acestei scheme* se face precizarea de principiu că în toate cazurile în care consimțământul părților a fost viciat de eroare, care este esențială, partea care s-a aflat în eroare *poate cere anularea acestuia*, cu condiția ca și cealaltă parte „să fi știut sau trebuia să știe că faptul asupra căruia poartă eroarea era esențial pentru încheierea contractului” (art. 1207 alin. 1 C. civ.). Acest text are o *latură obiectivă* și o *latură subiectivă*, în ceea ce privește conținutul noțiunii de *eroare esențială*. Astfel, la alin. 2 pct.1-3 sunt prevăzute trei situații, prevăzute expres când eroarea este substanțială și anume: cazul când eroarea poartă asupra naturii sau obiectului contractului (pct. 1); cazul când eroarea poartă asupra identității obiectului prestației sau a unei calități a acestuia (pct. 2 fraza întâi) și cazul când eroarea poartă asupra identității persoanei sau asupra unei calități a acesteia în absența căreia contractul nu s-ar fi încheiat (pct. 3).

Dar, pentru a se asigura flexibilitatea acestui concept, s-a adăugat și o *latură subiectivă*, statuându-se, la alin. 2 pct. 2 fraza a doua, că în afara categoriei erorii care poartă asupra obiectului prestației sau asupra unei calități a acestuia, pot fi